

MASARYKOVA UNIVERZITA

Filozofická fakulta

Alfred Kubin: Hladomor

DU0105 Písemná postupová zkouška

Kristýna Kazdová
413759
FF DU Dějiny umění, 1. ročník
2. července, 2013

Úvod

Když jsem rozmýšlela o námětu, který bude stěžejním pro moji práci, dostala jsem se celkem rychle do okruhu českých, německých a rakouských expresionistů. O tento okruh výtvarníků, a dost často taky literátů, či jinak umělecky plodných osobností, jsem se zajímala již dříve. Především o české expresionisty. Ale, i tak, se mým vyvoleným autorem, a to nejen pro účely postupové práce, stal rakouský ilustrátor, grafik a spisovatel Alfred Kubin.

Jeho tvorba mě opravdu velmi přitahuje a fascinuje. Tématika tajemna, pekelných muk, prapodivné stvůry a, v tomto případě značně expresivně a ne zrovna libě, podávaná sexuální tematika tvoří velmi atraktivní koktejl. Uspokojuje naši skrytou touhu po strachu, děsu a tísní, ovšem zažité v podobě bezpečné, kterou je vizuální prožitek. Umělec nám takto umožňuje prožít si to, co reálně poznat nikdo z nás nechce. Navíc zobrazovaná monstra a mučení je lákavá podívání už samo o sobě, roztodivné tváře, pitoreskní bytosti, absurdní situace fascinují lidstvo od nepaměti.

Při výběru konkrétního díla jsem již poněkud váhala. Jsem velkým „fanouškem“ seznamových(??) scénérií, spousty malých postav, spousty různých zápletek a zajímavých detailů, které můžeme objevovat nové a nové pokaždé, když se na obraz podíváme. Takových grafik má Kubin nesčítelně. Naproti tomu stojí grafika *Hladomor*. S přihlédnutím na ostatní Kubinovu tvorbu relativně stručný výjev. Tato grafika mě už delší dobu přitahuje víc než jiné. Na střední škole jsem si jí dokonce zvolila jako svůj hlavní námět při plnění zadané grafické úlohy. A nejspíš i kvůli tomu, jsem získala pocit, že spolu máme něco víc, a rozhodla jsem, že náš intimní vztah při tvorbě této práce o další krůček posuneme.

Alfred Kubin – životopis

Alfred Kubin se narodil 10. dubna 1877 v Litoměřicích¹. Dětství prožil se svými rodiči, otcem vojenským důstojníkem a matkou pianistkou, v Salcburku. V roce 1882 rodina přesídlila do Zell am See, taktéž v Rakousku. V pěti letech zemřela jeho matka, což malého Kubina silně poznamenalo a promítlo se i do jeho pozdější tvorby a neurotických atak. Později se v Klagenfurtu učil na fotografa, fotografii se však v dalším životě nijak nevěnoval. V roce

¹ KUBIN, Alfred. *Alfred Kubin*. Litoměřice, 1990., nestránkováno

1896 se u hrobu své matky pokusil o sebevraždu. Poté propukla jeho nesmyslná posedlost po vstupu do vojenské služby, což se mu taky na krátkou dobu podařilo. Ovšem momentální sen o vojenství mu překazilo těžké nervové onemocnění. Po rekonvalescenci nepříliš úspěšně studuje kresbu na soukromé škole Schmidta-Reutteho na Akademii v Mnichově. Posléze má první výstavu v Berlíně a je vydána první mapa jeho děl. V roce 1903 umírá jeho milovaná snoubenka Emma Bayerové a Kubin znovu upadá do hluboké duševní krize, z které ho záhy vymanila jiná žena, sestra tehdy vlivného spisovatele Oscara A. H. Schmitze, Hedwiga Grundlerová, brzy následovala svatba². Následující léta tráví Kubin cestováním po Evropských metropolích, kde se setkává s důležitými osobnostmi, které ovlivňují jeho tvorbu, za všechny zmiňme třeba Maxe Klingerera a Odilona Redona. V roce 1908 vychází jeho literární počín *Die andere Seite*, česky vycházející jako *Země snivců*, někde též uváděno jako *Odvrácená strana*. V roce 1909 vstupuje do výtvarné skupiny *Neue Kunstlervereinigung Munchen*, jejímž předsedou byl Vasilij Kandinskij. Po rozpadu skupiny se stává jedním ze zakládajících členů skupiny *Die blaue Reiter*. V roce 1921 má Kubin první soubornou výstavu v Mnichově o tři roky později první výstavu v Čechách, v Rudolfinu. Později začínají jeho pravidelné návštěvy Šumavy. V roce 1937 má rozsáhlou výstavu v Albertině, ve Vídni, a 20. srpna 1959 umírá v rakouském Zwickledtu.

Tvorba a dílo

Kubin se nevyjadřoval jen pomocí kresby ale také literárně. Umění mu pomáhalo ventilovat jeho mystické, divoké vize. Jeho vidiny pro něj byly nevyčerpatelnou studnicí inspirace pro jeho rozmanitou a fantaskní tvorbu. Na jeho díle se podepisuje mnoho osobních tragedií, hlavně smrt matky a tragický skon snoubenky. Tyto tragedie prožívá citlivý umělec, navíc zužovaný neurotickými a úzkostnými stavy, velmi těžce. Svě chmury a pochybnosti o světě utiňuje po hospodách a četbou Schopenhauera. Což nakonec vyústilo ve výše zmiňovaný pokus o sebevraždu.

Jedním z klíčových vzorů v začátcích Kubinovy tvorby byl Max Klinger, výtvarník, pro kterého jsou jeho sny taktéž neomezenou zásobárnou námětů. Dále studuje mistry divokého tajemna a jinotajů jako je Goya nebo de Groux. Dosti silně je pak v jeho díle cítit děsuplné zpodobnění světa Jamese Ensora a Odilona Redona. Dále pak třeba William Blake,

² KUBIN, Alfred. *Z mého života a z mé dílny*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1983, 12 s.

výtvarník, básník, jehož imaginativní formy a fantaskní scénérie se velmi směle dají přirovnat i ke Kubinově rozjitřenému projevu³.

Jako vášnivému čtenáři mu byla častou předlohou sama literární díla. Stejně jako jemu tak blízký Blake, který právě tak často pracoval na základě rozličných literárních předloh. Mezi knihy, které obohatil Kubin o své ilustrace patří díla z per třeba Edgara Alana Poea, E. T. A. Hoffmanna, Hanse Christiana Andersena a mnoha dalších.

Stejně jako ve středověku Hieronymus Bosch ztvárňoval pekelné vidiny středověkého světa a pozdější jinotajné a tajuplné podání společenských (???) aktivit Pieterem Brueghelem st., tak i Kubin podává své vlastní fantaskní vidění své společnosti. Postupem času ovšem takovéto výjevy získávají poněkud lidštější a zhumanizovanější podobu, zbavenou o tak nepozemsky podávaná pekelná muka a démonické obrazy⁴.

Námět a forma

Kubinovo jitrivé vidění jeho doby a světa vůbec bylo transformováno do podoby pitoreskních a fantaskních postav a prazvláštních zvířat, monstrózních bytostí a absurdních situací. Kubin také tyto aspekty často propojuje a tvoří zvláštní bytosti, z části lidské, z částí animální. Z části můžeme vidět umělcům pohled na aktuální dění a z části můžeme nahlédnout do dění jeho niterného světa. V jeho mysli se mísí lidský a zvířecí element, prvky našeho materiálního světa s prvky transcendentálního mysticismu neblízkého vesmíru.

Kubin preferoval grafické znázornění výtvarného pocitu, důraz přitom kladl především na precizní kresbu, která se ovšem v jeho raném období stala terčem umělecké kritiky pro svoji přemrštěnou manýru, hraničící, dle slov soudobých kritiků, až s diletantstvím⁵. Dalším podstatným faktorem formující umělcovy vyjadřovací prostředky byl symbolismus, v té době v plném rozpuku, spolu s přizvukováním mnichovské secese, která bez skrupulí volila kresbu jako hlavní výrazový prostředek uměleckého ideálu. Z rozličných forem, které utvářely symbolistické umění počátku 20. století se Kubin inspiroval hlavně vlnou světového romantismu⁶.

³ Viz Kubin (pozn. 2), s. 17

⁴ KUBIN, Alfred. *Alfred Kubin 1877-1959*. Praha, 1975., nestránkováno

⁵ Viz Kubin (pozn. 2), s. 8-9

⁶ Viz Kubin (pozn. 2), s. 11 – Zde stačí „ibidem“ či „tamtéž“.

Pro jeho grafické listy je typická právě jeho fascinace kresbou a kresebnou linkou. Jeho díla, která jsou všechno možné, jen pramálo klidná, jsou stvořena ze spleť klidných jemných čar, jež jsou spořádaně skládány vedle sebe, aby se přeměnily v kýžený vizuální dojem a, v jistém protiklad s neurotičností námětů, splývají v dokonalou hladkou šrafuru. Kubin tímto způsobem dokonale předvádí spolupráci světla, tmy a stínů. Jeho hlavním výrazovým prostředkem se proto stala tuš, pro jeho záměry geniální materiál, kterou nejraději nanáší na hrubý, zrnitý papír na rubu starých katastrálních map⁷.

Dobové prostředí, souvislosti

Samotné slovo „expresionismus“ bylo prvně použito uměleckou kritikou v roce 1911 a nejdříve označovalo celou evropskou avantgardu přelomu století. Později se ustálila tendence používat tento výraz hlavně pro německy mluvící země⁸.

Označení expresionismus, ve smyslu jakém ho dnes používáme, se nedá přiřadit explicitně k jednomu určitému období, nebo uměleckému slohu. Proplouvá různými dobami, spíše jako umělecký směr než styl, a sem tam se vynoří buď v podání jednotlivce či vystoupí v podobě rozsáhlejší vlny. Jednu z prvních takto mohutnějších vln můžeme sledovat v okruhu postimpresionistů. Po tomto přívalu exprese již můžeme tyto tendence sledovat prakticky až do současnosti. Jedním z dalších úseků, kdy se tyto prvky opět shlukují pospolu a dávají o sobě zřetelně vědět je právě začátek dvacátého století, hlavně v Německu, Rakousku a částečně, ovšem ne v tak surové formě i v Čechách⁹.

Umělci vychází z bohaté četby Nietzscheových a Schopenhauerových textů. Pohybující se mezi fascinací živočišnosti člověčenství a radostnou vitalitou až k nechutenství z lidské fyzičnosti, trýznivé tělesnosti a nutkavé sexuality, touhou po vlastní nadsmyslovosti a metafyzickém bytí¹⁰. Základ jim položili dva umělci, nor Edvar Munch a Paul Gauguin.

⁷ Viz Kubin (pozn. 2), s. 15

⁸ WOLF, Norbert a Uta GROSENICK. *Expresionismus*. V Praze: Sloart, c2005, 95 s. ISBN 80-7209-659-1., s. 6
Začátek formuláře

⁹ RAKUŠANOVÁ, Marie. *!křičte ústa!: předpoklady expresionismu*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007, 442 s. ISBN 978-80-200-1501-3., s. 9-41

¹⁰ Viz Rakušanová (pozn. 7), s. 145-271

Munch dodal nervnost, roztěkanost a divokost, které Gaugin doložil jinotajností, nevšedností a jistou hravostí¹¹.

Zformoval se v mnichovské umělecké seskupení *Der Blaue Reiter*, dále *Die Brücke* a časopisem *Der Sturm*. Mladí umělci té doby braly svůj projev jako boj nového, upřímného, divokého proti starému, ztuchlému, usedlému. Upřednostňovali horečnatý neklid tvořivého procesu před harmonií a dokonalou formou výsledného díla. Na jedné straně byla snaha dát volnost naprostému emocionálnímu subjektivismu a na straně druhé touha potlačit individuum v nadlidském univerzu¹². Vystihuje je předrážděnost z podnětů, které jim jsou světem předkládány. Zjednodušování formy, působící někdy až primitivně, spolu s přemrštěnou, možná nemístnou, barevností, která má dokreslovat náladu okamžiku.

Hladomor, první vydané album

Dílo *Hladomor* patří mezi Kubinova raná díla vydaná v reprodukci v roce 1903 Hansem von Weber v Mnichově. Typická tušová kresba, doplněna o stříkanou tuš, je na hrubém papíře o rozměrech 16,5 na 30,5 centimetrů. Nyní je faksimile z Weberova alba v soukromé sbírce Patrika Šimona.

Kritika u této sbírky kreseb hodnotila vcelku uznale technickou dokonalost a technologický um autora, stejně tak jako lehkou práci se světelnými tóny, kterou díky ní dosáhl¹³. Naopak mu vytýkala přehnanou figurální a kresebnou stylizaci a zkratkovitost, kterou údajně maskoval nedostatek výtvarné zkušenosti. Jeho talent byl však identifikován a dostatečně oceněn¹⁴. Kubinovi se podařilo na sebe upoutat pozornost a získat slávu, své diváky a sběratele. Vyzdvihována jsou hlavně díla *Člověk*, *Hřbitovní zeď* a *Válka*. Všechna díla mají v sobě obvyklou dávku tajemnosti a plíživé strašidelnosti. Především pak posledně jmenované, které navíc „komentuje“ dobové dění. Sálá z něj hrozivá síla a údernost, nakročený bojovník s ohromnými kopyty působí obzvláště silně a důstojně. Toto dílo je dnes stále notoricky známo a často reprodukováno.

¹¹ Viz Kubin (pozn. 2), s. 19-23

¹² Viz Wolf (pozn. 6), s. 9

¹³ Viz Kubin (pozn. 2), s. 12

¹⁴ Viz Kubin (pozn. 2), s. 7

Popis a výklad samotného díla

Perokresba je utvořena z jemné sítě přímé šrafury, z které postupně vystupuje vysvětlené pohoří na pozadí a relativně poklidná hladina moře v dolním pásu obrazu, ovšem v levém rohu, který s přihlédnutím k motivu a kompozici obrazu ukazuje do blízké budoucnosti a místně kupředu, se vody začínají čeřit, vlny zvedat a získávají temnou, zlověstnou, tmavou hloubku, docílenou intenzivní šrafurou.

Hlavním motivem je apokalyptický jezdec sedící na koni. Je umístěn spíše do levé horní části, což budí dojem, že k nám právě přijíždí. Nad mořem se jeho kůň jakoby nadnáší a odrážejíc se od vzduchu, nebo lehounce od samotné vodní hladiny, nenechává za sebou žádné fyzické známky svého lehkého, avšak rychlého a houževnatého cvalu.

Jezdec sedící zpřímá v sedle, jistě a protřele zasazen v třmenech v pevných jezdeckých botách, má torzo zahaleno pláštěm, který díky rychlému pohybu, divoce vlaje za ním. Po důkladnějším pohledu zjistíme, že se nejedná ani tak o plášť, jako spíš o cár hadru, který se na jezdce přichytil při plenění kdesi v nám neznámé místě. Nemá ruce. Avšak po jeho pravém boku, který nevidíme, třímá předlouhé kopí, na jehož špici, délkou přesahující i koňské nozdry, veze nabodnutou křičící hlavu starce. Sám jezdec hlavu nemá. Můžeme polemizovat nad tím, jestli si veze vlastní hlavu, a pádí k nám jako demonstrace hrůzné zběsilosti, aby nám řekl, jaké strašlivost můžou brzy potkat i nás. Nebo jestli je to samotné zosobněné zlo, které se na nás řítí, ohavné, rozpadlé, ohlodané, aby naši mysl ještě víc rozjitřilo, vyděsilo a uvedlo nás svojí nechutnou postmortální živočišností v ještě silnější hrůzu z nepochopeného.

Morbidity celé postavy ještě dotváří její oř, kterého jakoby měla přímo z pekla. Zároveň ale budí dojem, že spolu brázdí světem odedávna, v symbióze, jako jedno tělo. Kůň, ač v ladném, elegantním pohybu, má vyděšený, fanatický výraz, vytřeštěné oči. Od slabin po ocas je ohlodán na kost.

Těžko s jistotou tvrdit, zda-li jezdec spolu se svým rozpadajícím se koněm utíkají před strašlivou a nepopsatelnou hrůzou a snaží se nás upozornit na blížící se nebezpečí. Nebo jestli oni sami jsou strůjci všech těch nelibostí a, užuž jsou u nás, aby uvedly v strašlivá, pekelná muka i nás samotné.

Každopádně Kubin znázornil své obavy ze světového dění, a blížících se krušných časů, které budou ohrožovat i samotné naše fyzické pohodlí, ba i existenci samu.

Závěr, osobní zhodnocení

Alfred Kubin je podle mě fascinujícím výtvarníkem, jeho obrazy a vize jsou schopny každého transportovat do jiného, niterného, snového světa, plného nepochopitelné bizarní hrůzy a neznámých stvoření. Je to mistr lehké kresby. V díle *Hladomor*, které jsem výše popisovala, je pro mě jeho kresebná manýra uchvacující. Pár pevných stylizovaných linií, které dodávají živost a reálnost jemné systematické šrafuře jsou pro mě geniální shrnutím jeho výtvarného umu.

Seznam použité literatury:

KUBIN, Alfred. *Z mého života a z mé dílny*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1983, 336 s.

KUBIN, Alfred. *Alfred Kubin 1877-1959*. Praha, 1975.

KUBIN, Alfred, Ludvík KUNDERA, Peter ASSMANN a Jana A BRABCOVÁ. *Alfred Kubin*. Litoměřice: Galerie výtvarného umění, 1996, [53] s. ISBN 80-85090-25-2.

WOLF, Norbert a Uta GROSENICK. *Expresionismus*. V Praze: Slovart, c2005, 95 s. ISBN 80-7209-659-1.

RAKUŠANOVÁ, Marie. *!křičte ústa!: předpoklady expresionismu*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007, 442 s. ISBN 978-80-200-1501-3.